

був притаманий українському суспільству. Формуванню сучасних систем соціального захисту у світі сприяло усвідомлення необхідності створення соціальних амортизаторів ринкових ризиків. Багато людей ще й нині не сприймають термін «соціальний захист» щодо населення загалом, вважаючи, що він стосується лише найнужденіших. Дедалі частіше соціальний захист передбачає комплекс заходів, спрямованих на створення безпечного соціального середовища людини. Зокрема, як згадувалося вище, у ст. 46 Конституції України проголошується, що громадяни мають право на соціальний захист [1], що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законом [там само]. У найширшому трактуванні соціального захисту до нього включають також заходи з охорони здоров'я, соціальну роботу тощо. Отже, соціальний захист передбачає певний рівень матеріальної забезпеченості, тобто підтримку доходів, захист добробуту. Отже, соціальний захист – це комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах. Результатом цих заходів є стан захищеності (або безпека) людини, особи. З поняттям соціальної безпеки як складової національної безпеки узгоджується також інша мета соціального захисту – підтримання стабільності у суспільстві, тобто попередження соціальної напруженості. Спрямованість соціального захисту може бути активною і пасивною. Заходи соціального захисту мають подвійну спрямованість. В одних випадках вони покликані надавати пасивну підтримку тим членам суспільства, які з певних причин опинились у скрутному становищі. Пасивна підтримка надається у вигляді соціальної допомоги – допомоги суспільства особі або сім'ї, яка не має достатніх засобів існування. Водночас, ще важливішими є заходи, спрямовані на запобігання ситуаціям, що загрожують добробуту людини, на стимулювання активності особи.

☞ Переходячи до висновків, зазначимо: суспільна трансформація поступово створює умови для того, щоб людина позбулася тотальної залежності від держави, від владних структур і долучилася до загальнолюдських соціальних цінностей; зрушення, що намітилися в суспільстві щодо розвитку демократії, стикаються з низкою суперечностей у суспільстві. Зокрема, є суперечність між потребою в розвитку демократичних засад щодо збагачення змісту соціального буття, створення умов для самореалізації соціального потенціалу людини і відсутністю в суспільстві глибоких демократичних традицій. Першочергове завдання держави як суб'єкта соціальної політики полягає у створенні в суспільстві умов для соціальної безпеки людини, для реалізації нею своїх соціальних прав, а також усвідомлення нею власної відповідальності за рівень свого добробуту. Жодна соціальна програма, яку реалізує держава, навіть у складний для розвитку час не повинна здійснюватися за рахунок людини, одного соціального класу, соціальної групи, верстви в інтересах іншої. Не варто й перебільшувати роль держави в регулюванні соціальних процесів, її діяльності як суб'єкта гуманітарної політики. Мало того, абсолютизація ролі й місця держави в суспільному житті істотно гальмує гуманітарний процес самореалізації соціального потенціалу людини, особистісних засад соціального буття, посилює тенденції державного патерналізму. Водночас, недооцінювання ролі держави як суб'єкта соціальної

політики так само неприпустимо, адже вона завжди є й буде головною інституціональною структурою в системі суб'єктів управління, регулювання процесів соціально-гуманітарного розвитку суспільства.

Література.

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К., 2012.
2. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики. – К., 2000.
3. Безпека життєдіяльності: За ред. В. Г. Цапка. – К.: Знання-Прес, 2007. – 397 с.
4. Бідак В. Гуманістична складова соціальної політики в умовах економічних трансформацій // Україна: аспекти праці. – 2001. – № 5.
5. Білянський С, Хахлюк А. Демографія – найголовніший чинник майбуття // Україна: аспекти праці. – 2011. – № 5.
6. Богиня Д. П., Грیشнова О. А. Основи економічної праці: Навч. посіб. – К, 2012.
7. Борецька Н. П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми. – Донецьк, 2011.
8. Джигирей В. С. та ін. Безпека життєдіяльності. – Львів: Афіша, 2012. – 256 с.
9. Декларація про державний суверенітет України. – К., 1990.
10. Желібо Є. П. та ін. Безпека життєдіяльності. – К.: Каравела, 2010. – 328 с.
11. Закон України «Про основи національної безпеки України». – К., 2003.
12. Концепція національної безпеки України. – К., 1997.
13. Порхнявий Ю. Б., Давидюк О. О., Ільчук Л. І. Соціальна безпека. – К.: Знання-Прес, 2010. – 232 с.
14. Чирва В. С., Баб'як Л. Г. Безпека життєдіяльності: Навчальний посібник. – 2-ге вид. – Одеса: Глобус, 2005. – 412 с.

УДК 351:[32.019.5:316.344.23-058.34]

Зіновій Коваль

ЛЮМПЕНІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ВРАЗЛИВОСТІ УКРАЇНИ: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

Публікація присвячена аналізу феномену люмпенізації як чинника інформаційно-психологічної вразливості України через управлінський аспект.

Розглядаються концептуальні підходи до усвідомлення впливу феномену люмпенізації на інформаційно-психологічну безпеку та напрацювання захисного механізму державного управління від руйнівних наслідків люмпенізаційних процесів. Запропоновано нове визначення явища люмпенізації як процесу духовного, культурного, морального, науково-технічного зuboжіння суспільства; нові терміни □ «інформацій-

но-психологічна люмпенізація», «інформаційно-психологічна вразливість об'єкта державного управління» та п'ятиступенева градація визначення люмпенізаційного ураження суспільства.

Ключові слова: національна безпека, інформаційно-психологічна безпека, люмпен, процеси люмпенізації, інформаційно-психологічна люмпенізація, інформаційно-психологічна вразливість об'єкта державного управління, п'ятиступенева градація визначення люмпенізаційного ураження суспільства.

Люмпенізація, як явище духовного, культурного, морального, науково-технічного зубожіння суспільства, призводить до інформаційно-психологічної вразливості держави та країни в цілому. В теорії державного управління конкретно не розглядаються концептуальні підходи до усвідомлення впливу цього явища на інформаційно-психологічну безпеку та на працювання захисного механізму державного управління від її наслідків.

В наукових публікаціях цієї теми торкались науковці, народні депутати, громадські діячі: академіки НААН В. Петриченко, В. Володимиров, В. Горбулін, В. Литвин, українські вчені та громадські діячі Ю. Єршов, Г. Почепцов, Р. Павленко, І. Тарасов, М. Павловський, О. Узарашвілі, С. Мішутін, Н. Мичковська, В. Семєнюк-Самсоненко, А. Лубенський, російські вчені та зарубіжні дослідники Б. Ветров, В. Мохова, С. Гаріфуллін, професор Радгерського університету США, директор програми з вивчення Східної та Центральної Європи Олександр Мотиль, британець Майкл Бінйон та інші.

Підходи до забезпечення державного управління захистом від люмпенізаційних процесів такої вразливої сфери, як інформаційно-психологічна, не розгорнуті, бачення їх фрагментарні та неузгоджені, єдиного підходу до розуміння цих процесів немає. Терміни «інформаційно-психологічна люмпенізація» та «інформаційно-психологічна вразливість соціального об'єкта державного управління» від люмпенізаційних процесів в науковій літературі ще не вживались і вперше запропоновані автором.

Мета даної публікації – виходячи з переусвідомлення феномену люмпенізації, автор робить спробу визначити її вразливий вплив на інформаційно-психологічну безпеку України через запровадження п'ятиступеневої градації визначення люмпенізаційного ураження суспільства та введення нових термінів «інформаційно-психологічна люмпенізація» та «інформаційно-психологічна вразливість об'єкта державного управління».

Загострення процесів люмпенізації, що врадили українське суспільство, вкрай негативно впливає на стан національної безпеки. Вони вражають життєво важливі інтереси особи, суспільства, держави, виступають чинником внутрішньої загрози, підривають фундаментальні духовні й матеріальні цінності, прагнення українського народу, його потреби в гідних умовах життєдіяльності, спотворюють цивілізовані шляхи їх досягнення. Модель організації суспільства і держави, яка склалася в Україні, – так звана олігархічно-люмпенська – далека від оптимальної, суттєво гальмує розвиток країни і прирікає більшість її громадян на бідність. Аби розірвати це коло, основу відносин у системі «суспільство-держава» має бути кардинально змінено [16].

Люмпенізація – явище світове і притаманне будь-якому типу держави. Хвороба люмпенізації остаточно не виліковується. Реальне завдання суспільства – звести

її до незагрозливого мінімуму впливу. Бідність (пауперизм) доречно розглядати як реальне й основне підґрунтя процесів люмпенізації. Проблема бідності існує у всьому світі, вона була великою бідою як в попередніх століттях, так і в XXI. Із 6 млрд. осіб населення планети 2.8 млрд. (практично 50 %) живе менше, ніж на 2 долари США на день, а 1.2 млрд. осіб (20 %) – менше, ніж на 1 долар США. 44 % бідного населення припадає на країни південної Азії. Навіть у Британії рекордна кількість тих, хто живе за межею бідності – 6,5 мільйона осіб, а 46 % молоді – безробітні. І розрив між багатими та бідними збільшується. Це одна із причин того, що Британія у 2011 році пережила цілий ряд соціальних потрясінь [6].

Люмпенізоване суспільство відчуває потребу до соціальної захищеності більше, ніж до свободи, тому соціалізм завжди більш привабливий для люмпенізованих мас, ніж капіталізм. Люмпенізоване суспільство передає свою свободу добровільно сильним цього світу, адже свобода для нього вторинна, головне – це ілюзія справедливості, рівності та соціальної захищеності. Саме тому російський філософ В. Г. Федотов підмітив, що в Росії виявляється вторинна цінність свободи у порівнянні з рівністю та справедливістю [27]. Люмпенізоване суспільство найбільш вразливе до психологічних епідемій, які, перш за все, піднімають нагору найбільш темні почуття з дна суспільства. Саме в такі періоди людство і переживає свої катаклізми [15]. Люмпенізовані маси активно реагують на політичний популізм, адже люмпенізоване суспільство подібне до наркозалежних: для ейфорії йому завжди потрібен наркотик популістських ілюзій, інакше починається агресивна ломка злюмпенізованого організму, тому люмпенізацію так само важко лікувати, як і наркоманію.

Також люмпенізоване суспільство втрачає пам'ять біологічного виду, йому немає чого передавати нащадкам, тому люмпенізаційні процеси рвуть зв'язки між поколіннями і стають загрозою деградації. Наслідками люмпенізації є не тільки соціальна деградація, але й біологічні зміни у люмпенізованому індивідуумі. Чим вищий ступінь люмпенізації суспільства, тим більша загроза, що суспільство перетвориться на натовп. Люмпенізація – соціальна база екстремізму та шовінізму. Погроми 2011 року в Лондоні показали, що молодь переважно хвилюють не расові проблеми, а бідність, безробіття і брак перспектив [11].

Ознакою загрозливого наростання люмпенізаційних процесів є стан мови суспільства. Мова люмпенізованого суспільства на 40–50 % насичена кримінальною лексикою. В українських містах з'явився великий прошарок люмпенізованих громадян з їх несприйняттям усталених міських культурно-етичних цінностей, що призвело до руйнування етики міського життя. Цей феномен влучно охарактеризував вчений-містобудівник академік В. Володимиров: небезпека маргіналізації суспільства полягає в том, що маргінал живе у суспільстві, транслює в нього маргінальні риси і заражає ними своє оточення [4].

Український вчений-економіст М. Шаповал для скорочення масштабів бідності в Україні пропонує: збільшити ВВП на душу населення; підвищити рівень зайнятості працюючого населення; поступово підвищувати мінімальну заробітну плату; запровадити мінімальну погодинну оплату; проводити індексацію заробітної плати; формувати повномасштабну систему соціального та медичного страхування від безробіття, запровадити обов'язкові накопичення до пенсійної системи [28].

Граничний прояв бідності (пауперизація) – це злидні, тобто граничні нестатки життєвих засобів. В Україні бід-

ність офіційно було визнано в 2001 році, що підтверджується розробкою Стратегії подолання бідності. Єдиним критерієм віднесення населення до категорії бідних є відношення витрат окремого громадянина до середньо-душових витрат. Для України це 75 %.

В. Литвин справедливо зауважує, що в Україні загострює проблему бідності процес розмивання середнього класу. Сьогодні ця категорія виштовхнута у табір пролетаріату, навіть люмпену, і тому вона особливо не сприймає владу. В багатьох випадках саме вона є рупором ретрансляції невдоволення основної маси людей і, по суті, підштовхує до протистояння людей не лише з владою, а й з державою [9].

Люмпенізаційним процесам сприяє й велика кількість засуджених в Україні, яким після відбування терміну ув'язнення важко піднятися із свого маргінального становища. За даними Державної пенітенціарної служби, в колоніях України станом на жовтень 2011 року відбувалося покарання понад 117 тисяч засуджених, серед них – більше 7 тисяч жінок. У слідчих ізоляторах країни перебувало більше 32 тисяч підозрюваних. В Україні налічується 100 виправних установ, серед них – 8 для неповнолітніх, 10 для жінок. Протягом 2011 року в місцях позбавлення волі померло 877 людей, 293 з них були хворі на СНІД, 320 – на туберкульоз [26].

Особливо боляче люмпенізаційні процеси вразили українське село. За даними академіка НААН В. Петриченка, щорічно з карти України зникає 26 сіл, а третина сільських населених пунктів перебуває за межею самовідтворення. Протягом останнього десятиріччя кількість найманих працівників у галузі скоротилася з 2,5 млн. до 665 тисяч, рівень оплати праці маже на 40 % нижчий за середній в економіці країни. За межею бідності перебуває 16,8 % сільських домогосподарств, у 48,8 % сільського населення сукупні витрати не перевищували рівень прожиткового мінімуму [18].

В Україні існує сприятливе середовище для формування критичної та соціально загрозованої люмпен-маси, адже кожний четвертий українець живе за межею бідності. З 400 мільйонів бідняків світу майже 12 мільйонів мають паспорт громадянина України. В Литві та Польщі за межею бідності знаходяться 21 % громадян, в цілому в ЄС – 16 %. На території колишнього СРСР найбільше всього бідняків в Молдові (більше 70 %), Таджикистані (64 %). В Україні нараховується більше півмільйону бомжів, з них 150 тис. – діти. З метою боротьби з бідністю в країнах Євросоюзу не застосовують механізм мінімальної зарплати, а встановлюють погодинну мінімальну оплату праці [13]. В Україні найбільш малозабезпечені – сім'ї з дітьми до трьох років, саме вони складають 35,2 % бідного населення країни [23]. Бідність в Україні стабільно висока – з 1999 до 2007 становила 26–28 %. Хронічна бідність стає спадковою. У дітей, які виростили в бідності, формується специфічна психологія, звідси – корені комплексу меншовартості [25].

Високий ступінь аморальності українського суспільства: перше місце в світі за рівнем дитячого алкоголізму, перше місце серед країн Європи і Центральної Азії за поширенням ВІЛ серед дорослих, п'яте місце в світі за кількістю вживаного алкоголю на душу населення. Україна є другою після Чилі країною в світі, де курять понад 30 відсотків юнаків і дівчат у віці 13–15 років. Крім того, Україна посідає одне з перших місць у Європі за кількістю самогубств. За поширенням дитячої порнографії Україна також серед світових лідерів. Треба визнати, що підвалини аморальності суспільства закладені невдалими владними управлінськими рішеннями. Якщо

у 1990 році в Україні було 24,5 тисячі дошкільних навчальних закладів, то з них залишилося біля 15 тисяч, до того ж 900 із них не працюють. Відвідуваність театрів зменшилася з 17,5 мільйона до 6,5 мільйона осіб, з 25 тисяч бібліотек залишилося 19 тисяч. Держава мала 27 тисяч кінотеатрів, їх сьогодні працює трохи більше 250. Так звідки взятись високої моралі?! [17]. За повідомленням прес-служби Київської обласної держадміністрації 09.07.11 та на підставі анонімного анкетування, майже 100 % учнів у віці від 14 до 16 років вживають спиртне. При цьому, серед опитаних учнів 30 % хоча б раз в житті пробували наркотики (траву або пігулки); 10 % періодично вживають наркотики [20].

Інформаційно-психологічну вразливість українців посилюють низькі норми фізіологічного споживчого кошику, а на їх основі розраховують такі показники, як мінімальна зарплата і мінімальна пенсія [5].

Проблема недоступності житла в Україні через надмірно високі спекулятивних ціни - стає проблемою національної безпеки і однією із причин високого ступеня люмпенізації. Сьогодні молода людина, що навіть має роботу, реально може заробити на своє житло після досягнення п'ятдесятилітнього віку. За даними аналітичної компанії Evans, в Україні пересічний громадянин зможе купити житло площею 75 квадратних метрів лише через 30 років напруженої праці. В той час, як такий же громадянин Німеччини зможе це зробити за 4,4 роки, Чилі – за 4 роки, США – за 2,7 роки, Туреччини – за 5,6 років. Відсутність недорогого доступного житла прискорює люмпенізаційні процеси у суспільстві, зіштовхуючи найбільш вразливу частину громадян на маргінальне узбіччя [12].

Маргіналізація, як початкова стадія люмпенізації, розриває соціальні зв'язки, починаючи з «нижчого» економічного поверху. Можлива і зворотна послідовність маргіналізації – з «вищого» соціально-психологічного поверху. Об'єктивно все ще залишаючись в рамках даного класу, індивід втрачає свої суб'єктивні ознаки, психологічно декласує, – вважає російський дослідник Є. Старіков. Декласування – феномен, перш за все, соціально-психологічний, хоча і має під собою базисні економічні принципи [24].

Підсумовуючи аналіз феномену люмпенізації, автор визначає її як стан та процес духовного, культурного, морально-психологічного, науково-технічного зубожіння суспільства та вводить нові терміни: «інформаційно-психологічна вразливість соціального об'єкта державного управління» та «інформаційно-психологічна люмпенізація».

Відповідно, люмпена автор визначає як соціально-психологічний фрагментарний тип індивідуума, який створений із започаткованих та незавершених фрагментів (пахміття) духовності, культури, освіти, професіоналізму, виховання та самовиховання.

Інформаційно-психологічна вразливість соціального об'єкта державного управління автором характеризується як стан та процес ослаблення інформаційно-психологічної складової соціального об'єкта.

Інформаційно-психологічна люмпенізація визначається автором як стан та процес інформаційного, духовного, культурного та морально-психологічного зубожіння суспільства.

Критична маса люмпенів в соціальній структурі об'єкта державного управління виступає джерелом загрозованих процесів люмпенізації. Люмпенізація знижує рівень духовності, моралі в суспільстві, фрагментує його, створює стійкі пагубні інформаційно-психологічні стереотипи в суспільній свідомості, свою спотворену

філософію. Люмпенізоване суспільство більш за все схильне до крайніх політичних коливань, до інформаційно-психологічної вразливості, до деградації і, як правило, завжди набуває тоталітарної форми правління або зберігає таку можливість для неї. Під дію зброї масового інформаційно-психологічного ураження в першу чергу попадають широкі люмпенізовані соціальні верстви.

Для визначення сутності люмпенства у різних стра-тах суспільства доречно використати критерій соціальної інтеграції і дезінтеграції визначений російським вченим Б. Ветровим. Він визначає люмпенство як соціальну групу чия структура інтересів, цілей та цінностей корінним чином суперечать прийнятим у суспільстві [1].

Однією з основних причин загострення люмпенізаційних процесів не тільки в Україні, а й в усьому світі, є політика зменшення рівня податків для найбагатших і збільшення податкового тиску на середній клас, який в сприятливих умовах завжди виступав основою соціальної стабільності. Така політика призвела до світових соціальних протестів під гаслом «Захопи Воолл-Стріт». Професор політології Радгерського університету США Олександр Мотиль, проводячи паралель між податковою та фінансовою політикою в США та Україні, відзначає в обох випадках політику фінансової підтримки урядами не середнього класу, не бідних, а банків та великих фірм. Така політика підтримки у кризовий час тих, хто в цілому і так мав високі прибутки, продовжувала розбещувати останніх та ставила на межу банкрутства інших [14].

Противники глобалізації указують на серйозні небезпеки для країн третього світу (а значить, і для нас), пов'язані з розвитком так званого «інформаційного суспільства». Замість єдиного світу ми отримали ще більш розколотий світ, причому не тільки на багатих і бідних, але і на тих, що володіють інформацією, та на позбавлених доступу до неї. Для тих, що відстали в «інформаційній гонці» шанс наздогнати лідерів практично нульовий. Особливо небезпечними можуть бути метатеології формування масової свідомості. За словами Б. Гейтса, головним чинником розвитку інформаційних технологій стає забезпечення «інформаційної прозорості» всіх країн. «Прозорість», зрозуміло, покликана забезпечувати глобальні конкурентні переваги країн-розробників, причому дія на свідомість визнається стратегічно ефективнішою, ніж дія на матерію. Суспільство-лідер виводить з суспільства-аутсайдера інтелектуальний капітал і фінанси, тим самим сприяючи подальшій люмпенізаційній деградації аутсайдера. Країни, що розвиваються, втрачають не тільки найважливіші ресурси, але і здатність до їх відтворення, що виключає для них яку б то не було історичну перспективу [10].

Зараз у світі гряде новий технологічний уклад – біотехнології, нанотехнології на фоні широкої інформаційно-технічної революції та глобалізації. В таких умовах, вважає український вчений-кібернетик Ю. Єршов, найстрашніші війни – інформаційні. Можна очікувати масового впливу на психіку людей із застосуванням психотронної зброї [8].

Отже, в глобалізованому світі ми маємо явище інформаційно-психологічної люмпенізації, за допомогою якого передові інформаційно розвинуті держави здійснюють диктат та приховане зовнішнє управління по відношенню до країн третього світу. Тому проблеми інформаційної нерівності у глобалізованому світі вирішені не будуть. Сьогодні Інтернет, який належить передовій супердержаві світу, став ефективною зброєю масового інформаційно-психологічного ураження, масового контролю не тільки за індивідуумами, але і за державами.

Інформаційно-психологічна безпека на сучасному етапі розвитку нашого суспільства виступає як стрижень, що забезпечує національну безпеку держави, але цьому питанню практично не приділяється окремої уваги. Тому у владних структурах досі не існує інституту радників з питань інформаційно-психологічної безпеки. В результаті ми програємо інформаційно-психологічну війну (ідеологічна війна в неї входить лише як складова).

При розгляді інформаційно-психологічної безпеки переважно розглядають проблему зовнішнього деструктивного впливу окремих осіб, співтовариств, країн і різних соціальних інститутів (терористів, екстремістських організацій, ЗМІ) на все суспільство в цілому, але не розглядають інші проблеми: як суспільство в цілому, деградує в емоційному і інтелектуальному плані, може завдавати шкоди собі, державі, державності? Зокрема, сюди входять проблеми наркотизації, алкоголізації, шизофренізації, дебілізації як суспільства в цілому, так і окремих його структур і громадян.

Інформаційно-психологічна вразливість соціального об'єкта державного управління рельєфно проявляється у багатьох фактах байдужості державних інституцій до майбутнього своїх громадян. Услід за державою саме суспільство байдуже, черствіє, деградує, все більше стає на шлях порушення елементарних прав людини. Так, за найскромнішими підрахунками, кількість наркоманів в Україні досягає 1 мільйона осіб, 70 % яких – молоді люди до 25 років. Україна на шостому місці у світі за рівнем поширення епідемії ВІЛ/СНІД і на першому за темпами його зростання. Щорічно понад 40 тисяч осіб гинуть від наслідків вживання алкоголю, водночас кількість наркоманів зростає на 8 %. Українські діти вживають алкоголю більше, ніж у будь-якій іншій країні світу. Випивають щотижня майже 22 % 11-ти річних дітей, близько 32 % 13-річних підлітків та 52,7 % 15-річних. 32 % дорослого населення України курить. Серед підлітків ця цифра набагато вища [21]. Така загрозлива тенденція в подальшому може привести до національної катастрофи, адже, як стверджують фахівці-вчені, наркотизація 7-9 % населення будь-якої країни здатна призвести до моральної деградації 70-80 відсотків населення [7].

З метою організації ефективної протидії алкоголізму та наркоманії на державному рівні необхідно визнати її як національну загрозу і розробити реальну національну програму боротьби з нею під безпосереднім контролем перших осіб держави. Посилити кримінальну відповідальність за правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотиків. Більше уваги приділити роз'яснювальній роботі серед населення, і в першу чергу серед молоді. За прикладом Франції запровадити примусове лікування усіх залежних від наркотиків та психотропних речовин і алкоголізму. В межах соціальної реклами запровадити в ЗМІ приховану антинаркотичну та антиалкогольну рекламу. Доцільно запровадити в усіх навчальних установах програму психологічної безпеки, в основі якої повинна лежати прихована профілактика наркоманії і алкоголізму, направлена на формування у учнів і молоді життєстверджувального психологічного стану.

Ми є свідками тріумфального захоплення «блатною» культурою національного інформаційного простору, що посилює процеси духовної люмпенізації суспільства, вбиває і без того незахищену українську мову, поширює понятійний апарат кримінального світу. Домінування кримінального культу сили змушує індивіда або сприймати його модель поведінки, наражаючись на вразливість до маніпулювання, або замикатись у собі, розлучаючись з частиною свого життєвого простору.

Російський дослідник з проблем психологічної безпеки С. Гаріфуллін, аналізуючи складові національної інформаційно-психологічної безпеки, звертає увагу на такі негативні явища, як наркологізація, алкоголізація, соціальна шизофренія, аутизм, фанатизм, екстремізм, апатія тощо. Всі ці явища мають місце і в українському суспільстві. В цілому, структуру національної інформаційно-психологічної безпеки він пропонує представити наступним чином: інформаційна безпека (проблеми інформаційно-технічної складової); емоційна безпека (проблеми емоційної деградації: алкоголізації і наркотизації, соціальної шизофренізації, віртуалізації, психогенетики, психічної норми, бездуховності і соціопатії, фанатизму і екстремізму, деструктивності ЗМІ, деструктивної масової поп-культури); інтелектуальна безпека (проблеми інтелектуальної деградації: дебілізації, соціальної шизофренізації, віртуалізації, психогенетики, психічної норми, престиж і дискредитація науки, системи освіти, відсутність ефективних нових концепцій, патріотизму суспільства і армії, ідеології, відсутність життєстверджуючих цінностей).

С. Гаріфуллін аргументовано стверджує, що в даний час в російському суспільстві загострилися ознаки соціальної шизофренії. Її характеристики аналогічні класичній шизофренії: непослідовність розвитку, нелогічність в ухваленні рішень, відсутність спрямованості суспільної свідомості та її орієнтирів. ЗМІ, будучи прямою проекцією суспільства, також шизофренізують. Більшість громадян стали полоненими своїх власних маленьких світів зі своїм телевізором, комп'ютером. Соціальна апатія, байдужість і нездатність до діалогу досягли небезпечної межі. Дослідження показали, що більшість респондентів віддають перевагу віртуальним і штучним світам (наркотичній і електронній віртуальності). Завдяки телебаченню суспільство поступово перетворюється не на творців, а спостерігачів самого себе. У шизофренічному товаристві, вважає С. Гаріфуллін, дійсного патріотизму нації бути не може [3].

Нас продовжують хажати факти статистики стану здоров'я українського народу. За офіційною статистикою Міністерства охорони здоров'я, яка датується кінцем 2009 року, допомоги лікаря-психіатра потребували 1 млн 133 тис. (2,5 %) громадян України [29]. Медичні комісії військових комісаріатів виявляють хронічні захворювання у 60 % українських призовників (у США – 19 %), а психічні відхилення виявлені у 19 % обстежених. У 75 % призовників фізична підготовка нижча за мінімально необхідний рівень. З причини катастрофічного стану здоров'я особового складу Збройних сил України, сумарний показник втрат працездатності в них, у порівнянні із збройними силами США, становить співвідношення 17:1, а засобів, що виділяються на відновлення працездатності – 1:27 [2].

Настав час розробляти й впроваджувати концепції не тільки соціально-економічного, але й соціально-психологічного розвитку. По суті своїй необхідно заповнити дефіцит ідеологічної роботи, яка, на жаль, зараз не ведеться (її концепцію недавно прийнято тільки в армії). У

США практично весь кінематограф і телебачення підпорядковані національній ідеології, патріотизму і високій цивільній самооцінці.

Отже, стратегічно важливо та необхідно розробити і прийняти фінансово обґрунтовану, реальну національну програму спасіння стану здоров'я української молоді, виправити та посилити нормативно-правову базу в сфері захисту здоров'я. В школах, вузах на конкретних прикладах розкривати сутність деструктивного впливу комп'ютерних, теле-, видео-, нарко- і алко- віртуальних реальностей. Розробити норми і обмеження користування комп'ютерною і телевізійною апаратурою.

Аналізуючи процеси люмпенізації, природно виникає проблема, яким способом можна, хоч би приблизно, визначити її негативну ступінь. Це допоможе з'ясувати глибину хвороби, що уразила суспільство, побачити уражені нею сфери, намітити шляхи виходу з кризи. Для примірного визначення ступеня люмпенізаційного ураження суспільства (спільноти) автор пропонує наступну п'ятиступінчасту градацію (рис. 1).

Градація щодо визначення ступеня люмпенізаційного ураження суспільства

<p>1. Низький ступінь (нормальний).</p>
<p>2. Середній ступінь (допустимий).</p>
<p>3. Високий ступінь (небезпечний).</p>
<p>4. Критичний ступінь (ступінь люмпенізаційного резонансу).</p>
<p>5. Ступінь руйнування (ступінь соціально-біологічної мутації).</p>

Перший ступінь. Низький. Нормальний. Він властивий духовно, економічно і політично здоровому, стабільному суспільству з наступними характеристиками: в економічній сфері – стабільність розвитку економіки, висока ефективність впровадження досягнень науки у виробництво, мобільність перебудови виробництва, конкурентоздатність економіки з замкнутими економічними циклами основних виробництв. В політичній сфері – міцність основ демократії в суспільстві, верховенство у всьому Закону, стабільність і життєздатність всіх ланок і гілок влади, узгодженість їх дій. В соціальній сфері – міцність історико-духовних традицій, високий рівень культури та моральності, наявність могутнього середнього класу, високий рівень життя народу, широка мережа ефективних державних соціальних програм, низький рівень безробіття.

Другий ступінь. Середній. Допустимий. Він також властивий здоровому суспільству, що знаходиться на етапі успішних соціально-економічних перетворень. Відрізняє його від першого – можливість незначних за характером і тимчасових проблем.

Третій ступінь. Високий. Небезпечний. Характерний для суспільства, що знаходиться на етапі важких і не завжди успішних соціально-економічних реформ. Цей ступінь, як правило, властивий посттоталітарним суспільствам. Його основні характеристики наступні. В економічній сфері – спад, тиск застарілих технологій ви-

робництва, перенасиченість малокваліфікованою працею, високий рівень безробіття. Посилення економічної експлуатації населення як збоку приватних структур так і держави. Низька ціна робочої сили. В політичній сфері – нестабільність, прояви авторитарності, слабкість правової держави, бюрократичне свавілля. У соціальній – знехтування історико-духовними традиціями націй і народностей, явний занепад культури і моральності, аморфність суспільства, недостатність, слабкість і розмитість його середнього класу. Різке зниження життєвого рівня народу.

Четвертий ступінь. Критичний. Ступінь люмпенізаційного резонансу. Характерний для суспільств, що знаходяться на етапі провалу соціально-економічних та політичних реформ. В таких суспільствах кількість люмпен-елементів досягла критичної відмітки, від цього суспільство починає «трясти». В економічній сфері – глибока криза, критичний рівень безробіття, чорний ринок, інфляція і гіперінфляція. В політичній – нестабільність супроводжувана жорсткою і авантюрною боротьбою за владу, правове беззаконня, злиття бюрократії з мафією, започатковано процеси розпаду держави. В соціальній – крайнє зубожіння мас, що супроводжується явищами депопуляції населення, загальна незадоволеність, упадок культури та моралі, панування лжекультури, аморальності, бездуховності, спалах збройних конфліктів, розгул злочинності.

П'ятий Ступінь. Ступінь руйнування. Ступінь соціальної мутації індивіда. Апокаліпсис.

Люмпен виходить на першу роль в хворому суспільстві, що роздирається проти-річчями. В економічній сфері – розвал економіки, валютної системи, розруха, масове безробіття, панування чорного ринку. У політичній – озброєна, кровопролитна боротьба партій (кланів) за владу, кримінальне беззаконня, всевладдя мафії. Запровадження зовнішнього управління, поглинання залишків держави іншими державами. У соціальній – духовне переродження мас, терор, голод, громадянська війна, загальна міграція населення, падіння рівня життя нижче фізіологічного, наростання процесів соціально-біологічної мутації індивідів, наявність ознак виродження нації, повний та остаточний розпад суспільства і держави, прискорення процесів асиміляції з іншими народами.

Найбільш вірний шлях зняття гостроти інформаційно-психологічної вразливості об'єкта державного управління – це формування в суспільстві численного (більше 60 %) середнього класу, який був би задоволений своїм благополуччям, якому є що втрачати і якому не потрібні ні ані популістські обіцянки, ні радикальні переми. В Україні ж до середнього класу себе відносять тільки близько 10 % людей, 80 % вважають себе бідними. Тому Україна повинна врахувати управлінську стратегію передових держав, які сьогодні змінюють свою політику боротьби з бідністю, зрозумівши, що неуха до незаможних прошарків суспільства породжує величезні проблеми [19].

✎ Автор визначає люмпенізацію як стан та процес духовного, культурного, морально-психологічного, науково-технічного зубожіння суспільства та вводить нові терміни: «інформаційно-психологічна вразливість соціального об'єкта державного управління» та «інформаційно-психологічна люмпенізація». Відповідно, люмпена – соціально-психологічний фрагментарний тип індивідуума, який створений із започаткованих та незавершених фрагментів (лахміття) духовності, культури, освіти, професіоналізму, виховання та самовиховання.

Інформаційно-психологічна люмпенізація визначається автором як стан та процес інформаційного, духовного, культурного та морально-психологічного зубожіння суспільства, а інформаційно-психологічна вразливість соціального об'єкта державного управління автором характеризується як стан та процес ослаблення інформаційно-психологічної складової соціального об'єкта.

В глобалізованому світі маємо явище інформаційної люмпенізації, за допомогою якого передові інформаційно розвинуті держави здійснюють диктат та приховане зовнішнє управління по відношенню до країн третього світу. Тому проблеми інформаційної нерівності у глобалізованому світі вирішені не будуть. Сьогодні Інтернет, який належить передовій супердержаві світу, став ефективною зброєю масового інформаційно-психологічного ураження, масового контролю не тільки за індивідуумами, але і за державами.

Бідність доречно розглядати як реальне й основне підґрунтя процесів люмпенізації. Проблема бідності, маргіналізації і люмпенізації, в Україні досягла такої межі, що серйозно загрожує національній безпеці своєю інформаційно-психологічною люмпенізацією українського суспільства.

Автор пропонує п'ятиступінчасту градацію щодо визначення ступеня люмпенізаційного ураження суспільства: низький ступінь (нормальний); середній ступінь (допустимий); високий ступінь (небезпечний); критичний ступінь (ступінь люмпенізаційного резонансу); ступінь руйнування (ступінь соціально-біологічної мутації).

Загострення люмпенізаційних процесів призводить до небезпечних явищ у різних сферах життєдіяльності країни, підриває національну безпеку України, особливо це стосується інформаційно-психологічної сфери держави як найбільш вразливої. Завдання держави – захистити громадянина, суспільство від деструктивного впливу люмпенізаційних процесів. Зняття гостроти люмпенізаційних процесів в суспільстві засобами державного впливу зміцнить ступінь національної безпеки України, особливо її інформаційно-психологічної складової.

Доцільно запровадити в усіх учбових установах України програму психологічної безпеки, в основі якої повинна лежати прихована профілактика наркоманії і алкоголізму, направлена на формування у учнів і молоді життєстверджуючого психологічного стану і здатності не бути залежними від всякого роду деструктивних маніпуляцій, обману, впливів з боку навколишнього світу, в т.ч. наркобізнесу. Вести інститут радників з питань інформаційно-психологічної безпеки держави, який, для уникнення зовнішнього впливу, повинен бути підзвітним тільки президентові України та головам держадміністрацій. В рамках соціальної реклами запровадити в ЗМІ приховану антинаркотичну та антиалкогольну рекламу. Відкрити мережі лікувально-трудова таборів і реабілітаційних центрів для наркоманів і алкоголіків. Доречно ввести в систему освіти і приймальних комісій інститут незалежних експертів, контролюючих норми емоційної і інтелектуальної нормальності учнів і студентів. Необхідно провести об'єктивну оцінку і аналіз дійсних витоків і мотивацій різних масових рухів та особливу увагу приділити рухам, що мають патологічно агресивний характер. Розробити і прийняти фінансово обґрунтовану, реальну національну програму соціально-психологічного розвитку та захисту українського суспільства.

Література.

1. Ветров Б. Люмпенство: социальная сущность, психология и особенности в странах Азии. Пауперизм и

люмпенство в третьем мире. Теоретич. доклад межинститутской научной конференции. – М., 1973. – С. 65.

2. Волянський О. Складові професійного здоров'я // Г. Народна армія 21. 09.2011. – С. 6.

3. Гарріфулін Р. Психологічні аспекти пропаганди: [Електронний ресурс]. // Пси-фактор – 2001. – Режим доступу: <http://psyfactor.org/lib/garifullin5.htm>.

4. Долженко Г. Нашестя маргиналів // Урядовий кур'єр. – № 224. – 2006. – С. 11.

5. Дубровін С. Споживчий кошук – що дірка від будлика // Віче. – 2011. – № 19. – С. 4.

6. «Жирные коты» стали врагами всего общества // Комсомольская правда в Украине. -19.10.2011. – С.8.

7. Зятьєв С. Дурман-зілля, що зводить з розуму і вкочує віку // Народна армія. – 18.08.2011. – С. 7.

8. Куролєнко Н. Пальцы в розетке экономики // Киевские ведомости. – 06.03.2009. – С. 19.

9. Литвин В. «На жаль, політики, які пропонують серединну лінію для збереження цілісності країни, у нас запитані» // Голос України. – № 228(5228). – № 12.2011. – С. 3.

10. Лубенський А. Жизнь в «стеклянном мире». Информационный вампиризм питает технологически высокоразвитые общества // Киевские ведомости. – 21.05.2001. – С. 11.

11. Майкл Бінйон, Велика Британія. Чужі з поміж чужих. Ж. «Український тиждень», -08.09.2011. – С. 38.

12. Мичковская Н. Жилье в Украине дешевет. // Комсомольская правда в Украине. – 17.08.2011. – С. 13.

13. Мишутин С. Бедность – не порог // Аргументы и факты в Украине. – №9. – 2007.

14. Мотиль О. П'ята частина населення не працюють – це дуже багато. // Країна. – 28.10.2011. – № 41 (94). – С. 32–33.

15. Ольшевский С. Психологические эпидемии и «солнечные взрывы» // Родина. – № 4. – 1992. – С. 28–33.

16. Павленко Р. 20 років балансування: що далі? «Український тиждень» № 31. 29.07 – 4.08.2011. – С. 22.

17. Парламентські слухання на тему «Стан суспільної моралі в Україні» // Віче. – № 23. – 2011. – С. 54–57.

18. Петриченко В. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року. Голос України. – № 56 (53206). – 28.03.2012. – С. 19.

19. Почепцов Г. «Нематеріальне можна і треба конструювати» // Урядовий кур'єр. – №246. – 31.12.2011. – С. 18.

20. Почти все школьники в возрасте от 1 до 16 лет употребляют алкоголь – опрос // Интернет-портал «Единое отечество». Режим доступу: <http://www.otchestvo.org.ua/main/20117/0910.htm>.

21. Ромашкіна О. Аморальність не повинна бути нормою, або куди веде країну пропаганда алкоголю та тютюну. // Голос України. – 9.11.2011. – № 210. – С. 2.

22. Семенюк-Самсоненко В. Криза духу // Голос України. – 25.11.2011. – № 222(5222). – С. 7.

23. Семья с детьми в Украине беднее пенсионеров // Интернет-портал «Репортер», режим доступу: <http://www.reporter.com.ua/news/dcic>.

24. Стариков Е. Маргиналы и маргинальность в советском обществе. // Рабочий класс и современный мир. – № 14. – 1989. – С. 142.

25. У прірві хронічної бідності // За українську Україну. – № 18. – 2008. – С. 8.

26. Узарашвілі О. Країна за колючим дротом // «Високий замок». – 3-9. 12. 2011. – С. 22.

27. Федотов В. Свобода или равенство? // Фил. науки. – № 4. – 1991 – С. 23.

28. Шаповал М. Бідність – проблема планетарного масштабу // Урядовий кур'єр. – № 64. – 2007. – С. 6.

29. Бурлакова В. Над гніздом зозулі. Чому в українських психіатричних лікарнях не надають адекватної допомоги // Український тиждень. – № 10. – С. 20–21.

УДК 35.077:001

Олексій Кормілецький

ОРГАНІЗАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ГРОМАДЯН ДО ОФІЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

У статті розглянуто організаційні механізми забезпечення доступу громадян до інформації в органах державної влади. Зокрема, аналізуються процеси організаційного характеру, які дадуть змогу впровадити державні механізми доступу громадян до суспільно важливої інформації в органах влади. На основі отриманих результатів дослідження розроблені науково-прикладні рекомендації.

Ключові слова: доступ громадян до інформації, механізми державного управління, організаційна структура, інституціональний механізм.

✦ **Перебудова системи державного управління є складовою загальною процесу оновлення нашого суспільства. Удосконалення організаційних механізмів забезпечення реалізації права громадян на отримання офіційної інформації у сучасному світі характеризується постійною динамікою та модернізаційними перетвореннями. Для України ця проблема має системний характер. Адже існуюча система інституціонально-організаційного забезпечення права фізичних та юридичних осіб на доступ до публічної інформації характеризується загальною розбалансованістю і навіть деструктивністю окремих складових. Вона не виконує покладені на неї функції й тому викликає недовіру та невдоволення громадськості, які транслюються на всю структуру адміністративно-державного управління у цілому.**

Інакше кажучи, у тому вигляді, який на поточному етапі існування в Україні має інституціональна організація реалізації права громадян на отримання інформації, вона є очевидно дисфункційною та деструктивною, тому вимагає кардинального вдосконалення.

✦ Під час дослідження використовувалися праці, присвячені механізмам забезпечення доступу громадян до офіційної інформації в органах державної влади, зокрема О. В. Афанасьєва, О. Ю. Винникова, Т. І. Мендел та інших.

✦ Питання формування системи механізмів забезпечення доступу громадян до інформації в органах державної влади перебуває на стадії становлення і позбавлена ознак системності, а має хаотичний або точковий характер. Необхідність проведення дослі-

Постановка проблеми

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми

Аналіз останніх досліджень і публікацій